

Тетяна Васіна

Консолідаційний потенціал громадянської ідентичності особистості

Стаття присвячена аналізу проблеми громадянської ідентичності особистості, специфіки її становлення та розвитку, а також її консолідаційному потенціалу. Розглядається структура громадянської ідентичності особистості.

Ключові слова: громадянська ідентичність, глобалізація, консолідація, особистість, консолідуючі цінності.

Tetiana Vasina

Consolidating Potential of Personality's Civil Identity

The article analyzes the problems of civic identity, the specifics of its formation and development as well as its consolidation potential. The structure of civil identity of a personality is expanded.

Keywords: Civic Identity, Globalization, Consolidation, Personality, Consolidating Values.

Глобалізаційні тенденції сучасного світу помітно впливають на формування і трансформації різних форм колективної ідентичності, зумовлюючи розгортання дезінтеграційних процесів у багатьох країнах. В сучасних умовах перед Україною стоїть невідкладне питання подолання дезінтеграційних тенденцій, регіональної фрагментації та зміцнення консолідації суспільства. Важливим фундаментом консолідації суспільства є громадянська ідентичність. Актуальність даної проблематики визначається не тільки необхідністю уточнення самого поняття «громадянська ідентичність» з позицій сучасного українознавства, не тільки важливістю осмислення проблеми громадянської ідентичності через аналіз специфіки буття особистості в умовах гібридної війни, але й гострою потребою консолідації українського суспільства.

Успішне вирішення поставлених перед Україною завдань, пов'язаних з проблемою консолідації суспільства, нерозривно поєднується з активізацією так званого особистісного фактора. Це обумовлює посилення уваги до всіх сутнісних рис індивіда, що характеризує його як особистість, як суб'єкта культуротворення та суспільних відносин. У зв'язку з цим, провідне місце серед характеристик особистості займає її громадянська ідентичність, а проблема її становлення і розвитку набуває особливої значущості.

Проблема громадянськості особистості привертала увагу багатьох дослідників. По даній проблемі є ряд дисертаційних досліджень, в яких розглядаються конкретні методи, шляхи і форми організації виховної роботи з молоддю (Р. Бандура, В. Кожокар, Є. Кокоріна, Е. Крайнякова, Ю. Маринкіна, М. Руссу, Л. Фомічова, М. Чумакова, Д. Яковлева та ін.). Аналіз цієї проблеми здійснювався переважно в рамках педагогічних досліджень. У працях К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Г. Андрєєвої, В. Асєєва, Л. Божович, Л. Буєвої, С. Іконникової, О. Ковальова, І. Кона, О. Леонтєєва, А. Петровського, Н. Рейнвальд, С. Рубінштейна та інших учених, дається філософсько-психологічне обґрунтування громадянського розвитку особистості. Зарубіжні дослідники також вивчають особливості громадянської активності та громадянського розвитку особистості (Т. Адорно, К. Кольєр та ін.), альтруїстичної поведінки (Д. Розенхан та ін.), просоціальної поведінки особистості (Я. Рейковський та ін.).

Сучасні дослідники вивчають різні аспекти формування і розвитку громадянської ідентичності. Зокрема, Т. Водолажська вважає, що громадянська

ідентичність (разом із гендерною, етнічною, віковою, релігійною та іншими) розглядається як реалізація основних потреб людини у приналежності до якоїсь групи; І. Коноді виділяє в громадянській ідентичності політико-правову компетентність особистості, її активну політичну позицію, почуття приналежності до суспільства; А. Кондаков осмислює громадянську ідентичність як приналежність людини до певної, важливої для неї спільності людей тієї чи іншої країни; М. Юшин ототожнює поняття особистості зі статусом громадянина, роблячи головний акцент на готовності й здатності людини виконувати певні обов'язки, пов'язані з наявністю певного громадянства, з необхідністю користуватися громадянськими правами і активно брати участь в житті своєї держави [2].

На жаль, у цілому ряді досліджень відбувається зрощування понять «національна ідентичність» та «громадянська ідентичність» (В. Бушуєв, Л. Дробіжева, С. Перегудов, В. Титов, В. Тишков та ін.) [2; 3]. Тут необхідно мати на увазі, що коли ми маємо на увазі спільну ідентичність представників етнічної нації, то треба використовувати поняття «національно-культурна ідентичність», а коли ми маємо на увазі спільну ідентичність представників політичної нації, то варто використовувати поняття «громадянська ідентичність».

Отже, є ще чимало невирішених питань, пов'язаних із специфікою громадянської ідентичності особистості, суперечливими є деякі судження про структуру громадянської ідентичності, залишаються нез'ясованими основні механізми її формування.

Принцип виокремлення трьох рівнів активності людини – органічної, індивідуальної та особистісної – є основоположним при вивченні громадянської ідентичності особистості. Активність особистості виступає тут як фактор, що визначає саморозвиток діяльності і виникнення її нових форм, як готовність людини до неадаптивних дій, як здатність особистості виробляти суспільно значущі перетворення у світі. Громадянська ідентичність виступає в якості своєрідного механізму, інтегруючого соціальну активність особистості, і зумовлює процес громадянського самовизначення і соціальної самовіддачі особистості. Громадянська ідентичність є якісною характеристикою особистості, оскільки вона обумовлює можливість індивіда безпосередньо проявити свою «соціальну якість».

Рівень розвитку громадянської ідентичності особистості визначається ступенем прийняття особистістю суспільних інтересів і актуальних

соціальних завдань, розумінням суспільного значення і соціальних наслідків своєї власної активності або пасивності, характером мотивації власної громадянської активності і ставленням до загальнонаціональних інтересів та цінностей. Громадянська ідентичність визначає якість соціальної активності особистості та рівень її соціальної зрілості. Громадянська ідентичність характеризує суб'єктну, діяльну сторону особистості і визначається тим внеском, який людина вносить в життя суспільства і держави.

Доволі велика група дослідників вивчала проблеми формування громадянської ідентичності (Ю. Арутюнян, О. Богатова, Т. Воропаєва, М. Губогло, Л. Дробіжева, Н. Лебедева, В. Магун, В. Межуєв, С. Рижова, І. Семененко, В. Тішков, М. Хом'яков та ін.), а також проблеми громадянського розвитку особистості (О. Асмолов, Р. Дарендорф, М. Каган, В. Кемеров, М. Полані, К. Поппер, І. Пригожин, Ю. Резник, Г. Тульчинський, Ф. Фукуяма, Е. Хобсбаум, В. Ядов) [2; 3]. Проте доволі часто дослідники ототожнюють не тільки громадянську та національну ідентичність, але й громадянську та етнічну ідентичність, громадянську та цивілізаційну ідентичність.

У вітчизняному науковому дискурсі громадянська ідентичність досліджується передусім у рамках соціології, педагогіки, політології, філософії та психології, але цілісний аналіз громадянської ідентичності особистості, механізмів її становлення та її консолідаційного потенціалу з позицій сучасного українознавства не здійснювався. В рамках громадянська ідентичність має розглядатися не тільки з точки зору її специфіки та незвідності до інших видів соціальної ідентичності особистості (етнічної, національної, цивілізаційної), але й у єдності її системних, структурних та динамічних характеристик (з урахуванням сукупності зв'язків між ними).

Громадянську ідентичність можна розглядати як результат процесу ідентифікації індивіда як з громадянством своєї держави, з правами і обов'язками громадянина, так і з громадянським суспільством. Отже, особистість із сформованою громадянською ідентичністю сприймає, відчуває та позиціонує себе як громадянина держави та активного члена громадянського суспільства, як автора, ініціатора та суб'єкта позитивних суспільних перетворень, який готовий нести відповідальність за прийняті та реалізовані рішення. Позитивна громадянська ідентичність є важливим механізмом консолідації українського суспільства, співіснуючи з локальними, регіональними, етнічними, релігійними та іншими ідентичностями. У вирішенні питання про місце громадянської ідентичності в системі соціальної ідентичності особистості (яка є більш широкою) особливе значення має уявлення про багатовимірність соціальної ідентичності особистості.

В процесі політичної соціалізації формуються не тільки суспільно-політичні уявлення, політико-правові орієнтації та демократичні цінності, але й відбувається прилучення молоді до загальногромадянських норм і спільної діяльності на користь суспільства і держави, що обумовлює становлення громадянської ідентичності, яка стає важливим чинником консолідації суспільства.

Політична соціалізація спроможна закласти фундаментальні основи для формування громадянської ідентичності, знайомлячи індивіда з основними нормами і правилами функціонування політико-правової системи, збагачуючи його комплексом уявлень про управління і закони суспільно-політичного життя держави, визначаючи його суб'єктну позицію щодо держави, суспільства та своїх співгромадян. На жаль, політична соціалізація в Україні має переважно стихійний і несистемний характер, оскільки інститути політичної соціалізації особистості не завжди виконують свої функції. Результатом цього стає відсутність належного впливу на свідомість і поведінку людей, який би забезпечив залучення молоді до норм і цінностей громадянського суспільства.

Громадянська ідентичність являє собою форму суспільної спрямованості особистості, тобто спосіб організації і реалізації громадянської спрямованості особистості в діяльності, що розкривається як діяльне «Я» конкретного суб'єкта. Дієвість громадської спрямованості особистості найбільше проявляється через громадянську ідентичність, яка організовує мотиваційно-сміслові зв'язки в структурі спрямованості особистості і виступає в якості своєрідного механізму, інтегруючого активність особистості, що виражається в прагненні суб'єкта розширити сферу своєї суспільно корисної діяльності, діяти за межами адаптивних спонукань і рольових приписів. На основі системного підходу громадянська ідентичність українців, завдяки її регулюючим та інтегруючим функціям, повинна досліджуватися як важливий системоутворюючий фактор активності особистості у сфері консолідації українського суспільства.

Проведені нами дослідження показують, що громадянська ідентичність, обумовлюючи прийняття особистістю суспільно заданих мотивів і цілей, виступає певним «стимулятором» соціальної активності особистості, яка проявляється в процесах становлення та розвитку діяльності, спрямованої на реалізацію суспільних інтересів і потреб. Громадянська ідентичність як системне особистісне утворення виконує наступні функції: 1) опосередковує адекватне відображення в мотиваційній сфері особистості суспільних інтересів і потреб та забезпечує саморегуляцію поведінки особистості відповідно до них; 2) визначає суспільну спрямованість діяльності особистості; 3) обумовлює процес громадянського самовизначення і соціальної самовіддачі особистості. Громадянська ідентичність являє собою системне особистісне утворення, що має свою цілісну динамічну функціональну структуру, що включає когнітивний, емоційний, ціннісно-смісловий та поведінковий компоненти.

Т. Воропаєва підкреслює, що «поняття «консолідація» (від лат. «consolidatio» – зміцнення, об'єднання, згуртування) інтерпретується як процес об'єднання соціальних суб'єктів, зміцнення єдності й згуртованості спільнот заради розв'язання ними складних (актуальних, невідкладних) завдань, що проблема консолідації українства є сьогодні однією з ключових для українського суспільства і держави [1, с. 5-6]. Консолідованість спільноти чи суспільства розглядається Т. Воропаєвою як один з процесів групової динаміки (тобто сукупності внутрішньо-

групових соціально-психологічних процесів і явищ, які характеризують весь цикл життєдіяльності групи та його етапи – утворення, функціонування, розвитку, стагнацію, регрес, розпад) [1, с. 5-6]. Отже, консолідація – це один з найважливіших процесів групової динаміки, який зумовлює ступінь упорядкованості, узгодженості й стійкості внутрішньо-спільнотних взаємозв'язків, що забезпечують стабільність та спадкоємність (наступність) життєдіяльності певної спільноти чи суспільства. «Згуртована національна спільнота є результатом діяльності держави та політичної й культурницької еліти, спрямованої на консолідацію різноетнічного населення країни, змістом цієї діяльності є інтеграція представників усіх етнічних і національних меншин в єдину державно-політичну спільноту (яка гармонійно поєднується з розвинутим громадянським суспільством) та формування у всіх верств населення усвідомлення єдності країни та спільності інтересів її громадян» [1].

Враховуючи ці положення, можна стверджувати, що саме громадянська ідентичність мусить стати базовим підґрунтям для консолідації громадян України. Адже громадянська ідентичність консолідує людей не тільки на основі спільних прав і обов'язків, але й на основі спільних інтересів суспільства, політичної нації і держави, на основі консолідуючих цінностей, на основі спільної співпричетності й відповідальності за майбутнє своєї країни.

Сьогодні громадянська ідентичність, на жаль, не є домінуючою в системі ідентифікації громадян України, хоча вона й займає одне з ключових місць в ідентифікаційній матриці українців, відображаючи певну ефективність організації процесів політичної соціалізації. Можливість впливу різних соціальних та політичних інститутів і організацій на формування громадянської ідентичності залежить не тільки від ефективності їхньої діяльності, а й від рівня їх сприйняття громадянами, адже організації та інститути, які мають низький рівень довіри, мають або незначний, або деструктивний вплив на формування громадянської ідентичності.

Відсутність чіткої державної політики щодо формування громадянської ідентичності, низький рівень довіри громадян України до основних інститутів влади, однобічність і хаотичність соціалізуючих впливів знижують рівень громадянської активності та співпричетності до державних і суспільних проблем, загострюючи суспільні настрої і породжуючи конфлікти. Представники української національної еліти ще не запропонували і не поширили через основні інститути політичної соціалізації ефективну програму формування громадянської ідентичності українців. Крім того, сучасна система національного виховання недостатньо стимулює молодь до усвідомлення себе громадянами України, до усвідомлення своєї причетності й відповідальності за майбутнє своєї країни. Активізація формування громадянської ідентичності (яка виконує сьогодні не тільки важливі націєтворні й світоглядні функції, але й має величезний консолідаційний потенціал) повинна базуватися на діяльній засадах, а також на самореалізації людей як справжніх громадян України.

1. Воропаєва Т. Консолідація українства як відповідь на виклик часу в умовах гібридної війни / Т. Воропаєва // Дні науки філософського факультету – 2016. Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», Київ, 20-21 квітня 2016 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – Ч. 8. – 151 с. – С. 5 – 7.

2. Гражданские, этнические и религиозные идентичности в современной России / Под ред. В. С. Магун. – М.: Изд-во Института социологии РАН, 2006. – С. 30-57.

3. Зангиева З. Н. Проблемы формирования гражданской идентичности молодежи / З. Н. Зангиева // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 4.; URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=14459> (дата звернення: 20.11.2016).

УДК 316.61-057.56(477.87) «20»

Оксана Кичак

Ностальгічні настрої у середовищі трудових мігрантів Закарпаття на початку XXI ст.

Стаття присвячена проблемі ностальгічних настроїв у заробітчанському середовищі. Автор намагається дати відповідь на питання про суть і характер змін, які відбуваються у людській самосвідомості у світлі сучасних міграційних процесів. При цьому особливий наголос робиться на тому, що заробітчанську тугу не можна подолати, бо не можна порівнювати Україну (рідну домівку) з іншою державою. І хай у результаті трудової міграції приходить спокій фінансовий та душа у людей не спокійна. Бо тут мова йде не скільки про державу, скільки про певний уклад життя, уявлення, естетику. Водночас наголос робиться на тому, що прояви ностальгії допомагають закарпатцям за кордоном зберегти свою ідентичність.

Ключові слова: ностальгія, туга за рідним домом, трудові мігранти, Закарпаття, початок XXI ст.

Oksana Kychak

Homesickness Dispositions among Labor Migrants of Transcarpathian Region at the Beginning of the XXI Century

The article is dedicated to the problem of homesickness dispositions among migrant workers. The author of the article makes an attempt to answer the question of essence and character of changes, which take place in human consciousness due to modern migration processes. In addition, special emphasis is made on the fact that, migrant workers anguish is difficult to overcome,